

Jolanta ŚLEDZIŃSKA

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Warszawa

FENOMEN DRÓG ŚWIĘTEGO JAKUBA W POLSCE – POWRÓT DO PRZESZŁOŚCI

Wstęp

Szlaki Jakubowe w całej Europie powstają, a raczej są odnawiane, z coraz większym rozpędem; a liczba chętnych do podróży tymi trasami rośnie jeszcze szybciej. Jakubowy Szlak do Santiago de Compostela, podobnie jak Via Francigena z Canterbury do Rzymu i pielgrzymka do Jerozolimy, uważany jest za jedną z trzech najważniejszych pątniczych tras chrześcijaństwa (KERKELING 2010, s. 344). Osobliwością trasy liczącej około 800 km jest wędrówka indywidualna lub w małych grupach zaprzyjaźnionych osób, najczęściej pieszo, na wózkach inwalidzkich, rowerach i konno. Ten sposób pielgrzymowania może zaskakiwać tych, którzy są przyzwyczajeni do zorganizowanych przez parafie w Polsce marszów, też mających religijno-ludyczny charakter. W tym przypadku pielgrzymka indywidualna jest nawiązaniem do starych tradycji wypełniania przyrzeczenia, intencji, pokuty, potwierdzenia odnowy. Szlak Świętego Jakuba tworzy sieć dróg w całej Europie¹. Od kilku lat odbudowywane i rozwijane są polskie szlaki św.

¹ Dziś oprócz Hiszpanii swoje szlaki El Camino, których w średniowieczu było wiele, mają już m.in. Portugalia (Camino Portugues), Francja (Chemin Saint-Jacques) oraz Niemcy, Austria i Szwajcaria (Jakobswege). Najczęściej uczęszczanym szlakiem jest Camino Frances (ok. 750 km), który – wbrew nazwie („Szlak francuski”) – w 98% przebiega po terytorium Hiszpanii. Wędrówkę zaczyna

Jakuba Apostoła, które łączą się ze szlakami w innych krajach, prowadząc pielgrzymów do katedry w Santiago. Drogi oznaczone są muszlą św. Jakuba (*concha de vieira*), która jest także symbolem pielgrzymów². W różnych krajach i na różnych trasach można znaleźć znaki w nieco innej formie i kolorach, jednak zawsze są łatwe do rozpoznania jako muszla św. Jakuba (fot. 1).

Fot. 1. Muszla św. Jakuba w Jakubowie
Źródło: www.camino.com (08.2011)

się w Saint Jean Pied-de-Port we Francji, po wschodniej stronie Pirenejów, przechodzi się przez słynny wąwóz Roncesvalles, gdzie w roku 778 zginął legendarny Roland, bohater „Pieśni o Rolandzie”, następnie idzie się przez górzystą Nawarrę, krainę Basków, stąd wędruje się przez słynącą z czerwonych win Rioję, przez wyprężone słońcem kamieniste ścieżki prowincji Burgos, Palencii, León, przez deszczową Galicję, by po kilku tygodniach wędrówki dotrzeć wreszcie do Santiago de Compostela na plac Obradoiro, przed katedrą, w której według legendy znajduje się grób Apostoła. [http://www.szarektomasz.pl/o-camino-de-santiago/\(08.2011\)](http://www.szarektomasz.pl/o-camino-de-santiago/(08.2011)).

² Atrybutami pielgrzymów zmierzających do grobu św. Jakuba są muszla (*concha de vieira*), kij (*baculo*), peleryna (*esclavina*), kapelusz (*sombrero*) oraz pojemnik na wodę (*cantimplora*).

Pielgrzymi wędrowkę najczęściej zaczynają z wybranego przez siebie miejsca w Hiszpanii i podążają pieszo minimum 100 km. Przejście takiej długości trasy umożliwia osobie pielgrzymującej otrzymanie tzw. *Composteli*, czyli dokumentu potwierdzającego przebycie drogi. Osoby, które podejmuje się przemierzenia trasy na rowerze lub konno muszą przejechać minimum 200 km, wtedy znajdują się w *Księdze Pielgrzymów*. Wiele osób decyduje się na pójście „szlakiem francuskim” liczącym 764 km (rozpoczyna się po hiszpańskiej stronie Pirenejów w wąwozie Roncesvalles, w którym miał zginąć sławny rycerz Roland). Jego przebycie zajmuje około 32–40 dni. Jednak są i tacy, którzy zgodnie z wielowiekową tradycją zaczynają pielgrzymowanie od progu swojego domu. Wśród nich nie brakuje Polaków, którzy poświęcają nawet cztery miesiące na dojście do grobu św. Jakuba w Hiszpanii.

Święty Jakub Większy, apostoł i jego muszla, czyli początki szlaku

Szlaki św. Jakuba powstały w średniowieczu i przebiegały przez całą niemal Europę. W północno-zachodniej Hiszpanii leży miasto Santiago de Compostela, a w nim znajduje się słynna katedra z grobem św. Jakuba Większego Apostoła³. Od stuleci wędrowali do niej pielgrzymi z Hiszpanii i całej Europy, w tym także z Polski. Ranga tej pielgrzymki była w średniowieczu traktowana na równi z wyprawą do Ziemi Świętej lub Rzymu – o czym przypominał w Toruniu, w 2010 r. prof. Fernandez⁴. Święty Jakub Apostoł⁵, jeden z 12 apostołów i najbardziej zaufanych uczniów Jezusa Chrystusa, był synem rybaka Zebedeusza i Salome oraz rodzonym bratem św. Jana Ewangelisty. Określany jest jako Większy lub Starszy, by odróżnić go od drugiego apostoła o tym samym imieniu. Około 44 r. na rozkaz Heroda Agrypy I, wnuka Heroda Wielkiego, został ścięty mieczem, stając się

³ Wśród apostołów było dwóch Jakubów. Dla odróżnienia nazywani są Większy i Mniejszy, albo też Starszy i Młodszy. Przy tym prawdopodobnie nie chodziło o ich wiek, ale o kolejność przystępowania do grona apostołów. Rozróżnienie to wprowadził już św. Marek (Mk 15, 40); <http://www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/07-25a.php3> (09.2011).

⁴ Prof. Jose Antonio Fernandez z Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie wygłosił w Toruniu 24 maja 2010 r. kolejny z wykładów Dysput Nawarryjskich. Mowa była o jednym z najważniejszych szlaków pielgrzymkowych Europy: Camino de Santiago do hiszpańskiego sanktuarium św. Jakuba; www.torun.pl/index.php?status=0&news_id=9231 (16.08.2011).

⁵ W ikonografii św. Jakub przedstawiany jest jako starzec o silnej budowie ciała w długiej tunice i w płaszczu lub pielgrzym w miękkim kapeluszu z szerokim rondem. Jego atrybutami są: muszla, szerokoskrzydły kapelusz pielgrzymi, buklak, kij pielgrzyma, księga, miecz, zwój; www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/07-25a.php3 (09.2011).

pierwszym męczennikiem spośród apostołów. Doczesne szczątki świętego zostały odkryte dopiero w IX w. przez pustelnika Pelayo, a wskazane przez gwiazdne konstelacje. Miejsce to nazwano Campus Stellae (Pole Gwiazd). Ów pustelnik powiadomił o odkryciu biskupa Teodomira, który w odkrytym na wzgórzu marmurowym sarkofagu zidentyfikował szczątki św. Jakuba, sprowadzone z Ziemi Świętej do hiszpańskiej Galicii przez jego wiernych uczniów. Nad grobem najpierw wybudowano kaplicę, a potem wspaniałą gotycką katedrę. Miejsce dziś nosi nazwę Santiago de Compostela, czyli Pole Gwiazd Świętego Jakuba. Z drogą św. Jakuba wiąże się legenda o śnie Karola Wielkiego, w którym zobaczył on drogę z gwiazd biegnącą od Fryzji, poprzez Niemcy, Włochy i Francję do północnej Hiszpanii (Galicii). Papież Kalikst II uznał (ok. 1120 r.), że sen cesarza przedstawia szlak pielgrzymkowy i nadał miastu Santiago de Compostela prawo do obchodzenia Roku Jubileuszowego⁶ (www.camino.net.pl).

Życiorys Jakuba przekazują sobie ustnie z pokolenia na pokolenie mieszkańcy Composteli i przybywający tu pielgrzymi. Prawda jednak mieszka się często z legendą. Jakub na co dzień wiódł życie prostego rybaka znad Jeziora Galilejskiego, dlatego też jego symbolem stała się muszla, która umieszczana jest na szlakach prowadzących do Santiago de Compostela. Legenda podaje, że św. Jakub dał spragnionemu pątnikowi, wystawionemu na pokusy złego, pić wodę z muszli. Odtąd też mówi się o „muszli św. Jakuba”. Sam Święty Apostoł zazwyczaj przedstawiany jest w stroju pielgrzyma z licznymi atrybutami. Wśród nich jest muszla (średniowieczni pielgrzymi wszywali ją w swoje szaty bądź umieszczali na kapeluszu), kapelusz pielgrzyma, laska pielgrzyma, torba podróżna, tykwa na wodę i różaniec. Współczesnego pielgrzyma przedstawia fot. 2.

Różne były motywy skłaniające w średniowieczu do pielgrzymowania (JACKOWSKI 2008). Nie zawsze wynikało to z pobożności. Sporą część pielgrzymów stanowiły osoby, które wędrowały do grobu apostoła w ramach nakazanej im pokuty. Pielgrzymkę zazwyczaj rozpoczynano po otrzymaniu glejtu z kancelarii króla aragońskiego, w którym określano jej czas w zależności od wybranej trasy. Glejt otaczał ochroną pielgrzyma i jego orszak (osiem osób). Pielgrzymami byli głównie rycerze, bogaci mieszczaństwo i duchowni. Pątnika udającego się do Santiago zaczęło się nazywać *peregrino*, tak jak swą nazwę miał *romero*, pielgrzym udający się do Rzymu, czy *pal-*

⁶ Rok Święty Jakubowy obchodzony jest wówczas, gdy święto św. Jakuba (25 lipca) wypada w niedzielę. Odbывa się to cyklicznie co 6, 5, 6 i 11 lat. Wierni, którzy w tym czasie odwiedzą grób Apostoła i spełnią odpowiednie warunki (m.in. przystąpienie do spowiedzi i komunii św.) mogą uzyskać odpust zupełny. Pierwszy Rok Jubileuszowy miał miejsce w 1126 r., natomiast ostatni w 2010 r. (BREMER 2007).

mero – do Jerozolimy. Pielgrzymów do grobu apostoła nazywano również kokijardami (od francuskiej nazwy muszli: *la coquille*).

Fot. 2. Pielgrzym na szlaku św. Jakuba do Composteli
Źródło: echodnia.eu (08.2011); fot. P. Kolakowski

Wzdłuż Camino de Santiago z myślą o pielgrzymach powstawały liczne obiekty noclegowe (*albergues*), punkty handlowe, szpitale oraz kościoły (tzw. kościoły pielgrzymkowe) i opactwa, w których pątnicy mogli skorzystać z gościny. Wzrost popularności szlaku przyczynił się do rozwoju kultury i architektury na tym obszarze. (WYRWA 2010) Warto tutaj też wspomnieć o Kodeksie kalikstyńskim, który powstał w XII w., a jest swoistym przewodnikiem do tego miejsca pozwalającym na wierne odtworzenie szlaków wiodących do Composteli. W świetle źródeł pisanych, zwłaszcza odnoszących się do początków wędrówek do Composteli, niewiele jest wzmianek dotyczących pielgrzymów z Polski. Pierwsze źródła pisane pochodzą dopiero z 1925 r., a ich autorką była H. Polackówna (1925), która w swych badaniach oparła się m.in. na spisach pątników wędrujących do Santiago de Compostela wyszukując wśród nich tych, którzy byli z naszego kraju. Możemy poznać imiona, pochodzenie (sprawowany urząd), datę podróży, uzyskanie glejtu⁷ (WYRWA 2008).

⁷ Pielgrzymi rozpoczynali swoją wędrówkę dopiero po otrzymaniu specjalnego glejtu pielgrzymiego wydawanego przez kancelarię króla aragońskiego; była to też prośba, aby wziął ich pod opiekę.

Powrót do przeszłości

Jeszcze kilkadziesiąt lat temu o drodze do Composteli mówiło się niewiele. Wszystko zmieniło się od „Aktu Europejskiego” z 1982 r., w którym Jan Paweł II wezwał do odtwarzania Camino, a także po ogłoszeniu w roku 1987 przez Radę Europy właśnie Camino de Santiago pierwszym szlakiem kulturowym Europy⁸. Kolejny przełom nastąpił w 1989 r. za sprawą Światowego Dnia Młodzieży. Wówczas przewodniczący temu zdarzeniu Ojciec Święty Jan Paweł II w swym orędziu do młodych napisał: „Jestem pewien, że w tym roku wasz młodzieńczy entuzjazm przyczyni się do nowego, bogatego rozkwitu Drogi św. Jakuba”⁹.

W ostatnich latach odżywa tradycja pielgrzymowania Drogą św. Jakuba. Coraz więcej osób wyrusza tym szlakiem ze względów religijnych, kulturalnych czy krajoznawczych. Europejska sieć Camino de Santiago w 2003 r. dotarła do granic Polski – Zgorzelca. Tym samym zaczęto myśleć nad wytyczaniem Jakubowego szlaku w naszym kraju. Źródłem niezbędnych wiadomości przy wytyczaniu polskich odcinków Drogi św. Jakuba były materiały pokonferencyjne zebrane na międzynarodowej konferencji naukowej „Kult Świętego Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej” zorganizowanej w 1998 r. w Krakowie (MENDYK 2008). Pierwszym odtworzonym w Polsce odcinkiem Drogi św. Jakuba była otwarta z inicjatywy Bractwa Świętego Jakuba Apostoła¹⁰ w 2005 r. – Dol-

⁸ Europejskie Szlaki Kulturowe lub Europejskie Drogi Kulturowe (ang. *European Cultural Route*) to tytuły przyznawane przez Radę Europy europejskim trasom i szlakom o szczególnym znaczeniu dla europejskiej tożsamości, kultury i wspólnego dziedzictwa oraz ukazujące różnorodność kulturową i współistnienie różnych kultur. Ustanowiono go w 1987 r. i zajmuje się nim specjalnie w tym celu powołany Europejski Instytut Dróg Kulturowych (ang. *European Institute of Cultural Routes*); www.wikipedia.org (20.08.2011). Z definicji: Europejski Szlak Kulturowy winien przebiegać przez więcej niż jeden kraj lub region, być zorganizowany wokół tematu określonego aspektami historycznymi, artystycznymi czy społecznymi dotyczącymi spraw Europy. Może być to również trasa wytyczona na podstawie istniejącego szlaku geograficznego ze względu na wybitne walory środowiska przyrodniczego. Ujęcie w definicji terminu „europejski” musi dawać do zrozumienia znaczenie i kulturowy wymiar szlaku, który jest dużo szerszy niż wymiar lokalny. Szlak powinien zostać oparty na licznych i różnorodnych atrakcjach kulturalnych, z miejscami szczególnie ważnymi historycznie, które są również reprezentatywne dla kultury europejskiej jako całości; <http://www.turystykakulturowa.org/?id=num&nr=14&txt=> (27.08.2011).

⁹ Papież, który nie krył sentymentu wobec Santiago de Compostela, przyczynił się do rozkwitu popularności pielgrzymek do grobu św. Jakuba. Z roku na rok zaczęło przybywać ludzi w różnym wieku, z różnych stron świata, którzy po dziś dzień chętnie przemierzają Szlak Jakubowy. W roku 2009 liczba przybyłych do Composteli pielgrzymów wyniosła prawie 146 tys. (w 2010 r.); www.camino.net.pl (08.2011).

¹⁰ Stowarzyszenie „Bractwo św. Jakuba Apostoła” tak w skrócie wytyczyło swoje cele działania: 1. Pomoc w odtwarzaniu wspólnego dziedzictwa kulturowego chrześcijańskiej Europy, które niegdyś łączyło kraje, regiony, ludzi. 2. Wspieranie tradycji europejskich związanych z szerzeniem

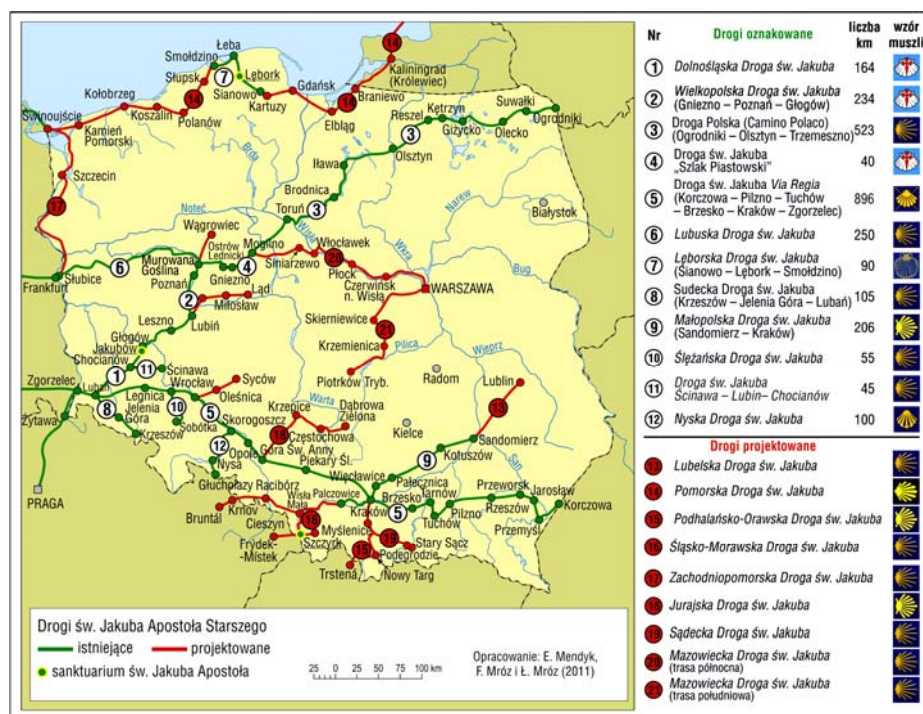
nośląska Droga św. Jakuba z Jakubowa do Zgorzelca (134 km). W odtwarzaniu przebiegu drogi, a także w koordynowaniu działań pomiędzy Gnieznem a Głogowem szczególną rolę odgrywa Fundacja „Wioski Franciszkańskie” z siedzibą w Janicach k. Jeleniej Góry. Bardzo ciekawe spostrzeżenia poczyniono w zakresie porównań sieci średniowiecznych tras handlowych, ówczesnej sieci osadniczej, dawnych hospicjów i kościołów św. Jakuba. Okazuje się, że wszystkie te centra były budowane w odległości 20–25 km od głównych tras handlowych, co umożliwiało w ciągu dnia pokonać tę odległość piechurowi. Kościoły budowano natomiast na obrzeżach zespołów staromiejskich, ale zawsze przy drodze wyjazdowej lub wjazdowej.

Aktualnie odcinkami odtworzonego szlaku i tymi, które nadal są w fazie tworzenia, zajmują się organizacje pozarządowe, samorządy oraz prywatne grupy aktywnych osób. Wszystkie odcinki oznakowane są motywem muszli i, podobnie jak pozostałe trasy europejskie, prowadzą w jedną stronę, do Santiago de Compostela. Niestety zastosowane wzory muszli różnią się między sobą, co można zauważyć w czasie podróży po kraju. Specyfiką Drogi św. Jakuba w Polsce, w odróżnieniu od doskonalenia znanych w Polsce pielgrzymek pieszych (do Częstochowy czy Kalwarii), jest to, że jest przeznaczona głównie dla pątników indywidualnych lub małych grup, bez względu na wyznanie, poglądy i narodowość, chcących doświadczyć w drodze ciszy i duchowej przemiany. Tą różnorodność widać też wśród osób pracujących nad odtwarzaniem ich przebiegu, od naukowców, po samorządowców czy indywidualne osoby i księży. Również w Polsce stworzono dla pielgrzymujących specjalny przewodnik pielgrzyma oraz legitymację uprawniającą do noclegu we wskazanych punktach. Zjawisko odtwarzania dróg św. Jakuba w Polsce rozwija się bardzo dynamicznie, co z pewnością będziemy śledzić w następnych latach. Należałoby jednak dołożyć starań, aby drogi te były oznaczone jednolicie, co z pewnością okaże się z dużą korzyścią przede wszystkim dla pątników.

Pierwszym odcinkiem, który został odtworzony i uroczystie otwarty 24 lipca 2005 r. była Dolnośląska Droga św. Jakuba, wiodąca od Głogowa, przez Jakubów (średniowieczny ośrodek kultu św. Jakuba), do Zgorzelca, gdzie łączy się z niemieckim szlakiem św. Jakuba (Ekumeniczny Szlak Pątniczy – Ökumenischer Pilgerweg). Kolejnym krokiem było przedłużenie trasy z Poznania do Gniezna (Wielkopolska Droga św. Jakuba) oraz ze Zgorzelca do Pragi (Droga Żytańska).

ruchu pielgrzymkowego pw. św. Jakuba Apostoła. 3. Włączenie Polaków w coraz powszechniejszy ruch osób świeckich z Niemiec, Francji, Austrii, Szwajcarii i Czech wspierających ideę pielgrzymek związanych ze św. Jakubem. 4. Opieka i nadzór nad powstającymi z inicjatywy Bractwa szlakami św. Jakuba Apostoła w Polsce; <http://www.bractwoswjakuba.pl/> (09.2011).

Po długich przygotowaniach w 2006 r. otwarto pierwszy odcinek Drogi Polskiej (Camino Polaco) z Olsztyna do Gietrzwałdu, który w następnym roku został przedłużony do Torunia, zaś w 2009 r. do Trzemeszna, obecnie wiedzie aż do Gniezna. W następnej kolejności otwarto odcinki Drogi Lubuskiej (z Murowanej Gośliny do Ślubicy), Drogi św. Jakuba Via Regia (Góra Świętej Anny–Brzeg–Wrocław–Zgorzelec), Drogi Łębarskiej (Sianowo–Łębork–Smółdzino), Drogi Jeleniogórskiej (Via Cervimontana – szlak dojściowy z Jeleniej Góry do Lubania), Ślązkańskiej Drogi św. Jakuba (Ślęża–Sobótka–Środa Śląska), Drogi św. Jakuba w powiecie lubińskim (Ścinawa–Lubin–Chocianów) oraz Nyskiej Drogi św. Jakuba (Głuchołazy–Nysa–Skorogoszcz).

Rys. 1. Drogi św. Jakuba Apostoła Starszego w Polsce

Źródło: mapa udostępniona autorce bezpośrednio przez F. Mroza (28.08.2011)

W sumie w ciągu ostatnich lat (2004–2011) w Polsce przygotowano dla pielgrzymów 2708 km oznakowanych odcinków Camino de Santiago. Przebieg dróg św. Jakuba Apostoła w Polsce obrazuje rys. 1. Najdłuższa z nich

to Droga św. Jakuba Via Regia z Korczowa (podkarpackie) przez Brzesko (małopolskie) do Zgorzelca (dolnośląskie) licząca 896 km, z kolei Droga św. Jakuba Camino Polaco z Ogródnik (warmińsko-mazurskie) przez Olsztyn do Torunia i Trzemeszna (kujawsko-pomorskie) ma długość 523 km, można ją kontynuować Drogą Piastowską (40 km), a potem Drogą Lubuską Świętego Jakuba (250 km), by dojść do granicy z Niemcami. Kolejnych dziewięć dróg jest w fazie planowania, a co za tym idzie długość dróg św. Jakuba w Polsce znacznie wzrośnie w następnych latach, co jest pewnego rodzaju fenomenem.

Wydarzenia towarzyszące szlakom Jakubowym w Polsce

W Polsce zauważyć można wzrost zainteresowania Camino de Santiago. Coraz częściej na szlakach można usłyszeć język polski, a w księgarniach przybywa wydawnictw o drogach św. Jakuba. Fotografia 3 przedstawia okładki kilku wybranych publikacji. Pierwsza z nich pod redakcją JACKOWSKIEGO, MROZA, HODOROWICZ (2010), to wydawnictwo popularnonaukowe, natomiast pozostałe dwie, to popularne poradniki – jak przygotować się do wędrowki KOŁACZKOWSKIEGO-BOCHENKA (2010), własne doświadczenia z pielgrzymowania ks. MOJŻESZKO (2009).

Fot. 3. Publikacje nt. dróg św. Jakuba
Źródło: www.santiago.defi.pl (09.2011)

Z pewnością osoby zainteresowane historią, motywami i przebiegiem dróg św. Jakuba powinny zapoznać się z tymi publikacjami. Podanych jest wiele materiałów źródłowych, do których warto dotrzeć. Wydawnictwa wzbogacone licznymi fotografiami obrazującymi fakty, wydarzenia i miejsca związane z *capio*. Publikacje poświęcone tej tematyce znaleźć możemy również w prasie katolickiej (fot. 4).

Fot. 4. Okładki tytułowe prasy katolickiej (2010)
Źródło: www.santiago.defi.pl (09.2011)

Stowarzyszenia i bractwa działające w obszarze tematyki odtwarzania dróg Jakubowych w Polsce, m.in. Bractwo św. Jakuba Apostoła w Jakubowie, Stowarzyszenie „Przyjaciele Dróg św. Jakuba w Polsce” we Wrocławiu, parafia św. Jakuba w Krzemienicy czy miłośnicy dróg św. Jakuba z Wielkopolski, organizują dla zainteresowanych społeczności różne wydarzenia, jak festyny, wspólne pielgrzymowanie czy organizowanie pielgrzymek parafii „Jakubowych” na Jasną Górę do Częstochowy, festiwale piosenki (fot. 5).

Ponadto organizowane są liczne konferencje poświęcone tej tematyce, np. międzynarodowa konferencja naukowa „Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej”, w 1998 r. w Krakowie, konfe-

Fot. 5. Plakaty informujące o wydarzeniach w Polsce związanych z Drogą św. Jakuba;
www.santiago.defi.pl (09.2011)

rencja „Pielgrzymi na Drodze św. Jakuba. Przeszłość i teraźniejszość” w 2009 r. w Częstochowie. O wpływie Świętego Roku Jakubowego (2010) na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba rozmawiali 3 września w Łagiewnikach (2011) uczestnicy dwudniowej IV międzynarodowej konferencji naukowej¹¹. W spotkaniu udział wzięli naukowcy, historycy oraz członkowie istniejących w Polsce Bractw św. Jakuba Apostoła. Wydarzenie było okazją do podsumowania Świętego Roku – jego wpływu na rozwój i duchowość pielgrzymów. Podsumowując specjaliści przyznali, że w ciągu ostatnich pięciu lat w Polsce udało się oznaczyć około 2,7 tys. km dróg „Jakubowych”. Natomiast w Świętym Roku do Santiago de Compostela pielgrzymowało ponad 272 tys. osób. Była to rekordowa liczba pielgrzymów w historii nowożytnej. W grupie tej było 2040 Polaków.¹²

¹¹ Międzynarodowa konferencja naukowa „Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba”, odbyła się 3-4 września 2011 r. w Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie Łagiewnikach oraz w Parafii pw. św. Jakuba Starszego Apostoła w Wiedawicach Starych http://www.swjakub.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=705:konferencja-3-4-wrzesnia-2011&catid=42:wydarzenia&Itemid=111 (09.2011).

¹² <http://ekai.pl/diecezje/krakowska/x45455/lagiewniki-odbyla-sie-miedzynarodowa-konferencja-o-drogach-sw-jakuba/> (09.2011).

Pisząc o wydarzeniach warto jeszcze wspomnieć o ważnym zjawisku towarzyszącym ich powstawaniu, a mianowicie o narodzinach licznych stowarzyszeń osób, które wkładają wiele wysiłku i czasu wolnego, na odtwarzanie dróg św. Jakuba w Polsce, a także na właściwym kreowaniu wizerunku pielgrzyma. W roku 2004 powstało stowarzyszenie „Bractwo Świętego Jakuba”, które za cel działania obrało odtwarzanie dawnych szlaków pielgrzymkowych i sprawowanie opieki nad nimi. Siedzibą Bractwa jest Jakubów pod Głogowem. Mieszczący się w miejscowości kościół pw. św. Jakuba jest znanym sanktuarium, zwanym „dolnośląskim Santiago”. Chcąc kultywować tradycję Jakubową jako ośrodka pątniczego, Bractwo podjęło działania, aby włączyć miejscowość w sieć europejskich Szlaków prowadzących do Santiago de Compostela. Do odtwarzania Drogi Świętego Jakuba w Polsce przyłączyła się Fundacja Wioski Franciszkańskie z Janic k. Jeleniej Góry. Efektem współpracy Bractwa Świętego Jakuba i Fundacji „Wioski Franciszkańskie” było odtworzenie historycznych szlaków biegnących niegdyś przez terytorium Polski.¹³

Pomysł powołania Polskiego Klubu Camino de Santiago pojawił się jesienią 2003 r. Podstawowymi celami, które Klub zamierza realizować w Polsce, są:

- 1) dostarczanie możliwie pełnej informacji ludziom, którzy zamierzają wybrać się na Camino i chcą jak najwięcej dowiedzieć o Drodze i o panujących na niej warunkach;
- 2) promowanie Camino – najsławniejszej na świecie trasy pielgrzymkowej, o której Polacy prawie niczego nie wiedzą.

Przyjęto założenie, że Klub tworzyć mogą Polacy – niezależnie od wyznania, a także niewierzący – którzy Camino przeszli, przejechali na rowerze lub koniu; nie wyklucza to obecności wśród jego członków osób innych narodowości, a także tych, którzy nigdy nie byli i nie będą na Camino, ale gotowi są współpracować przy realizacji celów Klubu.¹⁴

W Polsce działa stowarzyszenie „Przyjaciele Dróg św. Jakuba w Polsce” wychodzące z licznymi inicjatywami do osób chcących uczestniczyć w poznawaniu tej formy pielgrzymowania. Ciekawą inicjatywę zainicjował Wrocławski Klub Przyjaciół Camino, który zorganizował 3-tygodniową wędrówkę przez Dolny Śląsk, Saksonię i Turynię (pielgrzymi wędrowali szlakiem Jakubowym wzdłuż dawnej drogi Via Regia). Po drodze 10 września 2011 r. uczestniczyli w pochodzie pątników w historycznych strojach, który przeszedł z Gronowa przez Jędrzychowice i Zgorzelec do Goerlitz. Natomiast 23 września uczestnicy pielgrzymki wzięli udział w spotkaniu z Benedyktem XVI.

¹³ <http://www.camino.net.pl/> (09.2011).

¹⁴ Za <http://www.santiago.defi.pl/> (09.2011).

Czy szlak Jakubowy można nazwać produktem turystycznym?

Produkt turystyczny – szlak jest szczególnym przypadkiem produktu turystycznego – miejsce. Składa się z wielu miejsc lub obiektów związanych z pewną nadrzędną ideą, połączonych ze sobą wytyczoną, zwykle oznakowaną trasą (pieszą, wodną, samochodową itd.), oraz z różnorodnej infrastruktury turystycznej zlokalizowanej wzdłuż szlaku (KACZMAREK, STASIAK, WŁODARCZYK 2010, s. 142). Zatem ideą zespalałą pomysł na produkt będzie zestaw miejsc i obiektów, które zaspokajają określone potrzeby turystów, w tym przypadku turystów-pielgrzymów.

A

B

Fot. 6. Oznakowanie Drogi św. Jakuba w Jarocinie (A) i tablica informacyjna na Szlaku św. Jakuba w Jakubowie w województwie dolnośląskim (B)

Źródło: <http://turystyka.jarocin.pl> (09.2011), <http://www.santiago.defi.pl> (08.2011)

Może to być np. tematyka szlaku – tutaj będziemy zgodni, że myśl przewodnia dróg św. Jakuba i pielgrzymowanie to idea tworzenia tych szlaków. Określony też jest sposób wędrowania – pielgrzym wyposażony w paszport pielgrzyma (*Credencial del peregrino*)¹⁵, pokonuje wytyczoną

¹⁵ Aby uzyskać nocleg w schronisku dla pielgrzymów musimy wylegitymować się paszportem pielgrzyma (*credencial*). Paszport pielgrzyma można kupić praktycznie w każdej miejscowości na szlaku lub wydrukować go za darmo ze strony internetowej Polskiego Klubu Camino de Santiago. Do paszportu zbieramy pieczętki z miejsc noclegowych i innych charakterystycznych miejsc na szlaku. Paszport pielgrzyma jest później wspinałą pamiątką z podróży. Wystarczy, abyśmy otrzymali jedną pieczętkę z każdego dnia, aby otrzymać nocleg dnia następnego. Paszport pielgrzyma jest też dowodem na pokonanie naszej trasy i podstawą do otrzymania tzw. Composteli w biurze pielgrzyma w Santiago; <http://mypieliarzmi.com/porady/noclegi/> (09.2011).

drogę, korzysta z określonych miejsc noclegowych, a jego celem jest Camino de Santiago – wędrówka może być piesza, konna lub rowerowa. Niezwykle ważne są motywy – cele podróżowania, które na przestrzeni lat nieco się zmieniły. Kiedyś były to tylko religijne (w tym pokuta), teraz przeważają motywy poznawczo-religijne. Wytyczone w Polsce drogi św. Jakuba są wytyczone w terenie znakami – muszlami związanymi z życiem św. Jakuba Apostoła Większego, którego ślady odnaleziono w kilku polskich świątyniach (fot. 6).

Kontynuując rozważania nad strukturą produktu turystycznego–szlak, należałoby odnieść się do jego elementów składowych. KACZMAREK, STASIAK, WŁODARCZYK (2010, s. 144) uważają, że produkt turystyczny–szlak może zawierać sześć pozostałych kategorii: usługa, rzeczy, obiekty, wydarzenia, imprezy i obszar.

Przeanalizujmy elementy składowe szlaku św. Jakuba w Polsce.

- Kategoria „usługa” dotyczy m.in. noclegów, wyżywienia, informacji turystycznej. Osoby udające się na szlak mają pełną informację o trasie, jednak infrastruktura przy szlakach jest niedostateczna – są to zwykle *albergues*¹⁶. Noclegi w głównej mierze znajdują się obiektach parafialnych i klasztornych. Korzystanie z nich jest możliwe tylko z legitymacją pielgrzyma (można ją pobrać nieodpłatnie i wydrukować ze strony <http://santiago.defi.pl/index.php?i=paszport>). Z pewnością gospodarstwa agroturystyczne położone przy szlakach mogłyby być włączone do bazy noclegowej, z której mogliby korzystać pielgrzymi.
- Kategoria „obiekt” to zabytki, muzea. W omawianym przypadku powinniśmy podkreślić, że drogi są wytyczone w oparciu o miejsca związane z kultem św. Jakuba. Są to w większości zabytkowe kościoły. Najważniejszymi są kościoły św. Jakuba Apostoła Większego w Jakubowie (dolnośląskie), Kamieńcu i Mogilnie (kujawsko-pomorskie)¹⁷.
- Kategoria „obszar” – każda z wytyczonych dróg (szlaków), jak i te planowane są wytyczone w oparciu o wcześniejsze badania miejsc związanych ze św. Jakubem Apostołem w Polsce. Od kilku lat kra-

¹⁶ *Albergue* – rodzaj schroniska, hostelu, noclegowni przeznaczonej dla pielgrzymów dróg św. Jakuba. Prowadzone są przez ośrodki katolickie (w tym zakonne, parafialne), miejskie, prywatne lub władze Galicii. Największa liczba *albergue* znajduje się na Camino Francés. Miejsca w pokojach zapewnione są dla osób posiadających *credencial*. W sali znajdują się zazwyczaj miejsca dla kilku do kilkunastu osób, ale istnieją też *albergue* z salami na kilkadziesiąt osób. Ceny wahają się między 3 a 9 euro. Brak informacji o takich miejscach na szlakach w Polsce; <http://pl.wikipedia.org/wiki/Albergue>.

¹⁷ <http://www.faramogilno.pl/pwjakuba.htm> – tutaj można znaleźć wszystkie kościoły pw. św. Jakuba Apostoła w Polsce.

kowski ośrodek naukowy prowadzi szeroko zakrojone badania w tym zakresie, co ułatwia pomysłodawcom szlaków powrót do przeszłości.

Rys. 2. Drogi Świętego Jakuba Mogilno–Gniezno (2011)

Źródło: www.faramogilno.pl/pwjakuba.htm (09.2011)

- Kategoria „rzecz” – pamiątki, przewodniki, mapy itd. Tutaj należy podkreślić atrybuty pielgrzymstwa. Najbardziej popularnym znakiem pielgrzymki do Santiago jest muszla, którą dziś pielgrzymi najczęściej noszą przypiętą do plecaka lub zawieszoną na szyi. Inny znak rozpoznawczy to kostur, do którego bardzo często przymocowana jest tykwa. *Credencial del peregrino*, czyli paszport pielgrzymstwa to przepustka do miejsc noclegowych, posiłków itd. Przy paszporcie pielgrzym otrzymuje foldery, informacje o trasie i obiektach spotykanych na niej. Ukazały się liczne przewodniki, kilka z nich prezentowano wcześniej.

- Kategoria „wydarzenie” – festiwale, pokazy, prezentacje. W tym przypadku na szlakach Jakubowych w Polsce dzieje się z roku na rok coraz więcej. Odbývają się zarówno festyny, jak i konkursy piosenki, spotkania z osobami, które dotarły do Camino. Do wydarzeń należy zaliczyć również konferencje popularnonaukowe, które odkrywają kolejne karty historii, poszerzając naszą wiedzę w tym zakresie m.in. dzięki wydawanym po ich odbyciu publikacjom.
- Kategoria „ impreza”; a także inaczej można nazwać zorganizowaną wędrowkę z miejsca A do miejsca B – wybraną przez pielgrzyma, który chce zmierzyć się z Camino Polaco czy Via Regia i innymi (widoczne na rys. 2).

Podsumowanie

W chwili obecnej najważniejsza byłaby właściwa organizacja i zarządzanie już wytyczonymi szlakami oraz nadzór nad nowymi. Istnieje już idea, czyli pomysł. Podjęto działania w zakresie ich wytyczania (można mieć zastrzeżenia do zróżnicowanego oznakowania – widoczne na rys. 1), przygotowano liczne foldery, strony internetowe i przedsięwzięcia promujące idee szlaków Jakubowych. Pojawiają się ciekawe inicjatywy wydarzeń. Należałoby popracować nad właściwą infrastrukturą, m.in. w zakresie miejsc noclegowych, gastronomicznych czy też tworzenia punktów informacji dla pielgrzymów. Być może współpraca z władzami samorządowymi lub stowarzyszeniami agroturystycznymi mogłaby poszerzyć jej zasób. Każdy szlak musi być na bieżąco monitorowany, znaki uzupełniane, montowane tablice informacyjne itd. To element infrastruktury, który m.in. zapewnia bezpieczeństwo wędrującym. W przypadku tych szlaków każdy ma innego zarządcę, ale widać, że współpracują ze sobą tworząc nowe odcinki i połączenia pomiędzy już istniejącymi szlakami. Informacje o przebiegu każdego ze szlaków znaleźć można na stronach internetowych, co jest dużym plusem. Pielgrzym może znaleźć pełną informację o jego przebiegu, ale i porady, jak się przygotować do wędrowki i wiele innych ciekawych informacji. Podstawowe strony, z których korzystają pielgrzymi to www.camino.net.pl i mypielgrzymi.com oraz www.santiago.defi.pl.

Nie każdy szlak od razu jest produktem, gdyż potrzebna jest jego komercjalizacja. Jednak w tym przypadku można mówić już o produkcie turystycznym, gdyż spełnia w większości jego kryteria. Fakt, że powstają nowe szlaki, a infrastruktura na tych szlakach sprawia, że możemy się pokusić o takie stwierdzenie. Samo zjawisko odtwarzania przebiegu szlaków,

zwiększająca się liczba osób pielgrzymujących, wzrastająca ilość wydarzeń oraz różnorodność środowisk zainteresowanych kultem i drogami św. Jakuba można z pewnością nazwać fenomenem.

BIBLIOGRAFIA

- BREMER J., 2007, *Santiago de Compostella. Pielgrzymim krokiem*, Wyd. WAM, Kraków.
- JACKOWSKI A., MRÓZ F., HODOROWICZ I., 2008, *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła Oddział Małopolski w Więclawicach Starych, Kraków.
- JACKOWSKI A., MRÓZ F., HODOROWICZ I. (red.), 2010, *Wpływ świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i drogi św. Jakuba*, Wyd. „Czuwajmy”, Kraków.
- JACKOWSKI A., 2008, *Pielgrzymki do Santiago de Compostela w czasie i przestrzeni*, [w:] A. JACKOWSKI, F. MRÓZ, I. HODOROWICZ (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła Oddział Małopolski w Więclawicach Starych, Kraków.
- KACZMAREK J., STASIAK A., WŁODARCZYK B., 2010, *Produkt turystyczny. Pomysł. Organizacja. Zarządzanie*, PWE, Warszawa.
- KERKELING H., 2010, *Na szlaku do Composteli. Najważniejsza droga mojego życia [Ich bin dann mal weg. Meine Reise auf dem Jakobsweg]*, przeł. M. Słabicka, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- KOŁACZKOWSKI-BOCHENEK A., 2010, *Poradnik pielgrzyma Santiago de Compostela*, Wyd. WAM, Warszawa.
- MENDYK E., 2008, *Droga św. Jakuba w Polsce – nowy początek starej tradycji*, [w:] A. JACKOWSKI, F. MRÓZ, I. HODOROWICZ (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła Oddział Małopolski w Więclawicach Starych, Kraków.
- MOJŻESZKO A., 2009, *Na polskim szlaku św. Jakuba*, Unum, Kraków.
- WYRWA A.M., 2008, *Stan i potrzeby badań nad średniowiecznymi podróżami z ziem polskich do grobu św. Jakuba Apostoła*, [w:] *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła Oddział Małopolski w Więclawicach Starych, Kraków, s. 27–44.
- WYRWA A.M., 2010, *Camino de Santiago. Szkice historyczne do peregrynacji i dziejów kultu św. Jakuba Apostoła Większego*, Wyd. Expol, Lednica.
- www.camino.com 08.2011.
- www.bractwoswjakuba.pl/ (09.2011).
- www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/07-25a.php3 (09.2011).
- www.echodnia.eu (08.2011).
- <http://ekai.pl/diecezje/krakowska/x45455/lagiewniki-odbyla-sie-miedzynarodowa-konferencja-o-drogach-sw-jakuba/> (09.2011).

www.faramogilno.pl/pwjakuba.htm (09.2011).
www.santiago.defi.pl (09.2011).
www.torun.pl/index.php?status=0&news_id=9231 (16.08.2011).
www.turystykakulturowa.org/?id=num&nr=14&txt= (27.08.2011).
www.szarektomasz.pl/o-camino-de-santiago (08.2011).
<http://pl.wikipedia.org/wiki/Albergue> (09.2011).
www.swjakub.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=705:konferencja-3-4-wrzenia-2011&catid=42:wydarzenia&Itemid=111 (09.2011).
www.zachod.pl/2011/05/drogi-sw-jakuba-na-polsko-niemieckim-pograniczu (09.2011).